

lizam zbog svojih osnovnih metodskih pretpostavaka morao odbaciti. Ali taj povratak tradicionalnoj gramatici zbiva se na sasvim novoj teoretskoj razini jer je strukturalizam u lingvistiku uveo nove metodološke standarde i visoke zahtjeve za teoretskom čistoćom koji su tradicionalnoj školskoj gramatici bili nepoznati, a od strukturalističkih su vremena postali bitno obilježje lingvističke misli. A razvijena lingvistička teorija otvorila je praktičnoj primjeni neslućene mogućnosti.

O PROBLEMIMA USPOREDNE SLAVISTIKE*

Dalibor Brozović

U razvoju slavenske filologije ima nekoliko faza i većih razdoblja. Slavistika prošlog stoljeća i početka našega karakterizirana je, mislim, trima glavnim značajkama:

1. U proučavanju slavenskih jezika, literaturâ, folklorâ, pa djelomično povijesti, prevladavali su opći, zajednički momenti nad posebnima, tj. nacionalnima.

2. Postojalo je dvojstvo austrijskog i ruskog tipa slavistike. Austrijski je, više-manje, odgovarao općem tipu filologija, npr. romanistike, germanistike, a ruski tip, ograničen na carsku Rusiju, tzv. »slavjanovedenie«, bio je struka uža od normalne slavenske filologije – jer se zanimao samo za Slavene izvan ruske carevine – ali i šira struka – jer je na tom užem području obrađivao teme znatno šire od opsega filologije.

3. Slavistika tog prvog razdoblja bila je prvenstveno internacionalna disciplina, u njoj je uvijek postojala jedna središnja ličnost. Bili su to, po redu, otac slavenske filologije Josef Dobrovský, onda Jernej Kopitar, Franc Miklošič, i konačno Vatroslav Jagić. Svaki od te četvorice predstavlja jednu fazu prvog razdoblja, ali na fizionomijama tih faza neću se zadržavati, nego ću prijeći na drugo razdoblje slavistike, nama bliže i zanimljivije.

Ono nije nastupilo tek s prvim svjetskim ratom, osjećalo se i u desetljeću prije 1914, kada su se slavenski narodi već pripremali i duhovno i društveno-ekonomski i politički za događaje što slijede, za novu sliku slavenskog svijeta nakon velikog rata. I Jagić je bio prisutan u tim zbivanjima, on je vidio da stara slavistika pomalo nestaje i shvaćao je i dobre i loše strane doba koje dolazi. Jagić je, mislim, bio najveći slavist svih vremena – on je bio posljednja eredišnja ličnost slavistike onog tipa u kojem su takvi velikani bili još mogući, on je ujedno bio i onaj koji je uklopio rusko »slavjanovedenie« u međunarodnu slavistiku, koji je, iskoristivši Berlin, uspio osloboditi tu internacionalnu disciplinu bečkog skrbništva, izbjegavši pri tom bilo koje novo, ali

* Koreferat na V kongresu jugoslavenskih slavista, Sarajevo, rujan 1965.

on je bio i onaj posljednji veliki slavist koji je doživio raspad te tek ujedinjene i uniformirane slavenske filologije na nekoliko nacionalnih slavenskih središta, međusobno zavađenih, pa gdjekad i zakrvljenih.

Tako je došlo drugo razdoblje, koje je trajalo do konca II svjetskog rata, s jednom prelaznom fazom u prvom desetljeću nakon god. 1945. Ne možemo reći da su se slavenska znanstvena središta pokazala potpuno dorašla novim, povoljnijim prilikama što su nastale s 1918-om. Udio i značenje slavistâ Neslavena i neslavenskih središta smanjili su se, u kadrovima i institucijama slavistika je nerazmjerno ojačala, nacionalna se filologija počela ubrzano razvijati u naučnim središtima svih slavenskih naroda (izuzev Makedonce i od tridesetih godina Lužičke Srbe), ali duh i fizionomija naše struke doživjeli su tešku degradaciju: svi ti novi povoljni uvjeti počeli su se bar djelomično iskorištavati kako bi se dokazivale i teze ovakva tipa: da komparativno proučavanje slavenskih književnosti nema ni podloge ni smisla, da civilizacija jednih Slavena pripada samo zapadnoj Evropi, a drugih samo Balkanu ili Euraziji, da je ukrajinski jezik bliži hrvatskosrpskom nego ruskomu, da su bjeloruski i ukrajinski samo dijalekti ruskoga, da je bjeloruski bliži poljskom nego ruskomu, da je slovački bliži južnoslavenskim jezicima nego češkomu, da je slovački dijalekt češkoga, da u Těšinu imaju pravo Česi, odnosno da imaju pravo Poljaci, da makedonskog jezika nema, da je makedonsko područje u beogradskoj interesnoj sferi pokriveno srpskim dijalektima, a u atenskoj interesnoj sferi dijalektima, ni više ni manje, nego ćirilometodskog staroslavenskog jezika, odnosno da je makedonsko područje kao cjelina pokriveno bugarskim dijalektima, da su hrvatski i srpski jezik dva lingvistički različita jezika, da postoji srpskohrvatskoslovenački jezik, da je kajkavština dio slovenskoga jezika, da u hrvatskosrpskom standardnom jeziku vlada puno jedinstvo i to određenog konkretnog tipa, da su Prizren i Niš na području bugarskih dijalekata, da je Sofija na području srpskih dijalekata itd., itd., itd. Koliko god te pseudonaučne teze, ovako formulirane, zvuče danas stravično, podsjećanje na njih može biti, mutatis mutandis, i danas poučno za slavenski svijet ili bar za neke njegove uže regije. Na području književne povijesti nije bilo tako drastičnih deformacija, ali slavenske su se književnosti proučavale naglašeno izolirano jedna od druge.

Razumije se, sovjetski slavisti u tim poslovima, uglavnom, nisu sudjelovali, ali ni oni se nisu nalazili u slavnijoj situaciji: staljinizam, ojačan poslije kompleksom Informbiroa, manifestiran na područjima naše struke marizmom i poslije, u književnosti, ždanovizmom, paralizirao je sovjetsku slavistiku za jedno dugo i tužno i ružno razdoblje.

Ne treba ipak shvatiti da je sa stanovišta slavistike kao jedinstvene discipline cijelo drugo razdoblje samo jedna mračna epoha, nipošto, njezini su

ekscesi efemernog značaja i značenja, a u stvarnim rezultatima drugog razdoblja imamo zapravo dragocjen fond od kojega treba da živi i da iz njega crpe slavistika našega doba. S jedne strane, posljednji izdanci više ili manje moderniziranog mladogramatičarskog pravca dali su upravo u drugom razdoblju velika imena i velike rezultate, a s druge strane, slavistika je tada dala međunarodnoj nauci dvije velike škole svjetskog značenja – ruski formalizam u literarnoj teoriji i praški lingvistički krug u nauci o jeziku. Ali i sam zakret od općega prema posebnomu, karakterističan za drugo razdoblje, imao je, bez obzira na ekscese, i svoju unutarnju zakonitost; on je odgovarao i stanovitim stvarnim potrebama slavistike. Razmatrajući taj vid pitanja, uočićemo jasnije svoje današnje zadatke.

Naime, slavistika I razdoblja bila je u prvom redu slavistika velikih slavenskih naroda, jezika i literatura, i na prijelomu stoljeća ona je već bila iscrpla fond podataka koji su za te jezike i književnosti stajali na raspolaganju, a za manje slavenske narode tih podataka, uglavnom, i nije bilo. Prema tome, slavistika I razdoblja gasila se zapravo i sama od sebe, čak je i studij tzv. staroslavenskog jezika, bar lingvistički, bio zastao. Razvoj nacionalnih slavističkih disciplina, dakle rusistike, polonistike, bohemistike, serbokroatistike, ukrajinistike, slovenistike itd. bio je, u tom smislu, također i potreba slavenske filologije, kako bi se ona opskrbila novim materijalom i asocijacijama, a ne samo potreba nacionalnih kultura, prosvjeta i civilizacija pojedinih slavenskih naroda.

Danas smo već u trećem razdoblju. Slavenski se svijet nalazi u povoljnijim prilikama nego ikada do sada, i u pogledu unutarnjih međusobnih odnosa, i u pogledu svog položaja u svjetskoj civilizaciji. Socijalna, politička i kulturna podloga za ekscese tipične u drugom razdoblju bitno je reducirana i sve se više reducira. Institucionalne kulturne, znanstvene i prosvjetne potrebe pojedinačnih slavenskih naroda zadovoljene su i osigurane u mjeri koja omogućuje dalji normalan razvoj. Sve bi to značilo da su stvoreni uvjeti za obnavljanje slavistike kao opće discipline, s vlastitom fizionomijom i duhom.

I zaista vidimo da se slavistika obnovila u posljednjem desetljeću, da se ta obnova konkretno manifestirala u beogradskoj konferenciji i moskovskom i sofijskom kongresu, u radu mnogobrojnih općeslavenskih komisija za razne zajedničke jezične i književne probleme, u gigantskom poslu na općeslavenskom lingvističkom atlasu, u intenzivnim međusobnim naučnim dodirima i u najrazličitijim drugim oblicima suradnje. Ali jedno ipak moramo imati na umu: sav taj pozitivni razvitak nije nastao samo zbog spomenutih novih povoljnih uvjeta izvan same slavistike, ti su uvjeti samo omogućili da usporedna slavenska filologija ponovno izide na svjetlo šire naučne javnosti iz kabinet-skog polumraka, u kojem je životarila za drugog razdoblja. A pravi uzrok obnavljanju i procvatu slavistike u naše dane jest u činjenici da su nacionalne filologije iscrple svoje zalihe onih problema i zadataka što se mogu riješiti,

u većoj ili manjoj mjeri, i bez općeslavenskog stanovišta i bez općeslavenskih horizonata. Dalje i dublje proučavanje pojedinačnih slavenskih jezika i literatura postalo je sada opet nemoguće bez paralelnog općeslavenskog kolosijeka, prvenstveno u teoriji, ali također i u istraživanju konkretnih problema.

Jagić je predvidio takav razvoj, vjerovao je u obnovu slavističke cjeline pošto se zadovolje neke stvarne potrebe koje su do prvog svjetskog rata bile zanemarene i pošto se izdovolje neke strasti koje su se nakon toga rata bile razmahale. Znači li to da se vraćamo u Jagićevo ili Miklošičevo doba, naravno, u jednom sasvim drugom vremenskom i činjeničnom kontekstu? Mislim da ipak ne znači. Slavistika koja danas raste nije ona ista iz prvog razdoblja, samo mehanički prilagođena novim uvjetima stvarnosti i novim idejama; ona je ipak nova pojava, ona je sinteza pojedinih crta prvoga i drugog razdoblja i to, čini se, u prvom redu njihovih pozitivnih crta. Današnja je slavistika zajednička disciplina koja se u svakom narodu ostvaruje u jedinstvu s njegovom nacionalnom filologijom, bez potčinjavanja ciljeva u ovom ili onom pravcu, bez općeg središta ili čak središnje ličnosti. I odnos slavistike kao jedne po svojoj prirodi komparativne discipline prema drugim komparativnim naukama – prema općoj komparativnoj književnosti i prema indoeuropeistici ili općoj lingvistici – danas je bitno drugačiji nego u prvom razdoblju: onda su Neslavenci komparativisti, jezični i literarni, prilazili slavistici da zadovolje potrebe svojih disciplina, danas im mi sami pružamo u tom pogledu naučni servis, a sami prilazimo tim naukama za potrebe slavistike.

U referatu prof. R. Lalića¹ iznesene su, svestrano argumentirano, misli i pozivi za koje je bio već posljednji čas da se u imperativnom obliku upute našim serbokroatistima, slovenistima i makedonistima. Slovensku, hrvatsku, srpsku i makedonsku literaturu ne možemo uspješno proučavati bez komparativne metode i izvan okvira svjetske, ili terminološki bolje rečeno, opće književnosti – s time smo se već, čini se, složili – ali neće biti pravih rezultata ako uz opći i nacionalni aspekt ne uzmemo, ravnopravno s njima, i slavistički.

U jezičnoj je znanosti ista situacija, tu je imperativ još vidljiviji, hitniji i nesporniji. Referat prof. F. Bezlaja² pružio nam je lijep izbor argumenata za takav stav u jezičnoj problematici uopće i isto tako lijep izbor primjera za konkretnu primjenu na onom posebnom području koje referenta najviše zanima, u etimologiji, leksikologiji, semantici i toponomastici. To je dobar

¹ »O uporednom proučavanju slovenskih književnosti«. Referat će biti tiskan u časopisu *Filološki pregled* (Beograd).

² »Problemi primerjalnega proučavanja slovanskih jezikov«. Referat će biti tiskan u časopisu *Jezik in slovstvo* (Ljubljana).

teren za egzemplifikaciju teze – nedavno sam u kritici Filinove knjige »Obrazovanje jezika vostočnyh slavjan« pisao da je bezrazložna autorova skepsa što se tiče mogućnosti da se studijem leksičkim pronikne u tajne najzagonetnijih pitanja slavistike u problem plemenâ, njihovih putova, njihova rasporeda itd.³ Naprotiv, ako išta pruža neke izgleda za taj studij, onda je to proučavanje leksika. Za južnoslavensko područje to vrijedi isto koliko i za istočnoslavensko. Ali želio bih reći nekoliko riječi o nekim općenitijim i istodobno vrlo aktualnim pitanjima poredbenoslavističkog jezičnog studija, prvenstveno u Jugoslaviji.

Prvo, problem kadrova i institucija, tj. katedara, studijskih programa, publikacija itd. Nije potrebno iznositi brojke i podatke, jer nije potrebno nikoga uvjeravati – svi znamo da u tom pogledu naše nacionalne slavenske filologije stoje mnogo lošije od svih drugih slavenskih nacionalnih slavistika, toliko lošije da je upravo neugodno praviti usporedbe.⁴ I što je još tužnije, u pogledu kadrova, publikacija, studijskih programa i sl. stoje bolje od nas čak i slavistikè u svim važnijim evropskim neslavenskim zemljama. A teško da bi itko mogao braniti postavku kako je neslavenskim narodima slavistika potrebnija nego nama pa da zato mōgū lakše investirati u nju kadrove i sredstva. Današnja naša rusistika, polonistika, bohemistika, naši slavenski lektori – sve je to siromašno i zapostavljeno i naprosto je čudo kako uz postojeće uvjete imamo ipak pojedine visokokvalitetne književne i jezične stručnjake na tim poljima. Konačno, i sami jugoslavenski slavistički kongresi, jedan za drugim, pokazuju vrlo jasno kako se slavistika u nas nalazi na periferiji interesa: razumijevanje za slavističku sekciju, jezičnu i književnu, kao i odnos prema njima, koji se očituje mnogim pojedinostima (prostorije, mjesto i vrijeme u programu i sl.), govore sami za sebe. Mi očito još uvijek nismo shvatili da u ovom času nema napretka naše slovenistike, serbokroastistike i makedonistike bez napretka naše slavistike kao cjeline, naših nacionalnih slavenskih filologija.

Nedostatak slavističkog aspekta i slavističkog pristupa očituje se najreljefnije u nastojanju da se nađe neka osnovica za zajedničke naučne interese u proučavanju slovenskog, hrvatskosrpskog i makedonskog jezika, odnosno slovenske, hrvatske, srpske i makedonske književnosti. Pravilno je uočena ta potreba, jer je ona zahtjev samog našega zajedničkog života, ne samo zahtjev nauke, ali nije pravo uočeno da se tražena osnovica ne može naći izvan tradicija i metoda komparativne slavistike, mimo njezina idejnoga i asocijativnog fonda. Otud tako malo rezultata u tim nastojanjima. Pogrešan je i sam termin u »jugoslavistika« jer mu ne možemo naći nikakva opravdanja za vre-

³ »Monografija o formiranju i raspadu praslavenskog jezika«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VI, Novi Sad, 1964, str. 169–180.

⁴ Ipak sam ih činio u napisu »Na putovima našeg jezika i nauke o jeziku«, *Kolo*, I (CXXI), 1964, str. 610–625.

mensku vertikalu od doseljenja na Balkan, odnosno od ćirilometodskog doba do danas. Za te je vertikale moguć samo pristup sa stanovišta pojedinog južnoslavenskog jezika ili književnosti, ili s općeužnoslavenskog stanovišta.⁵ Zato bi nam bio potreban termin »južnoslavistika«, ali kako je on glasovno nespretan i izvan tradicionalnih kalupa, mogli bismo uzeti »meridioslavistika« ili što slično – sadržaj je, uostalom, važniji od termina. A naziv »jugoslavistika« može se samo za nevolju i oprezno upotrebljavati kao pomoćni, neznanstveni tehnički termin na praktičnoj organizaciono-naučnoj razini, ili pak samo za posljednjih pol stoljeća i kao naziv za treći, nov i drugačiji tok pojava, uz pojedinačni i općeužnoslavenski. U svakom slučaju, bolje proučavanje slovenistike i makedonistike za nas je zahtjev dana i u tom je pogledu dug serbokroatistâ velik, ali izdvajanje tih disciplina iz komparativne slavistike smije biti samo praktično, tehničko i parcijalno, a nipošto naučno i načelno. Onda će i rezultati biti bitno bolji nego što su danas.

Ima još jedno specifično pitanje u kojem ne stojimo loše samo u usporedbi sa ostalim zemljama, slavenskima i neslavenskima, jedan problem u kojem je naša bilanca ravna ničtici. Mislim na baltistiku. Ni u jednoj nacionalnoj slavenskoj slavistici i ni u jednoj iole ozbiljnoj slavistici u neslavenskim zemljama ne nedostaje studij baltičkih jezika. O tome sam govorio na našem II kongresu u Zagrebu 1959.⁶ Otada nismo napredovali ni jednog koraka.

Na studij tzv. staroslavenskog jezika samo bih upozorio – on nazaduje sve više. A ne smijemo zaboraviti da je serbokroatistu, odnosno slovenistu ili makedonistu, staroslavenski jezik nezamjenjiv nadomjestak i za praslavenski i za starohrvatskosrpski, odnosno staroslovenski ili staromakedonski jezik. Mi nemamo sreće koju imaju Francuzi da im je poznat i starofrancuski i latinski, za nas tzv. staroslavenski vrši obje te funkcije i mi ne možemo bez njega proučavati svojih nacionalnih jezika. Drugo je još pitanje studij staroslavenskog jezika za naše uže filološke potrebe, za potrebe kulturno-jezične povijesti naših nacionalnih standardnih jezika,⁷ za potrebe povijesti naših srednjovjekovnih i uopće starijih književnosti, za potrebe pomoćnih povijesnih nauka itd., itd. A usprkos svemu, dok drugdje studij staroslavenskoga doživljava novi procvat u posljednje doba, u nas nazaduje.

⁵ S literarno-historijskog stanovišta moguć je pristup slovensko-hrvatski, slovensko-hrvatsko-srpski, hrvatsko-srpski, (hrvatsko-)srpsko-makedonski, (hrvatsko-)srpsko-makedonsko-bugarski i makedonsko-bugarski, ali ne znam kakav bi mogao biti slovensko-hrvatsko-srpsko-makedonski ako izuzmemo doba od 1912. do danas. S jezičnog je stanovišta normalan pristup slovensko-hrvatskosrpski i makedonsko-bugarski, a mogući su još hrvatsko-srpsko-makedonski i eventualno hrvatskosrpsko-makedonsko-bugarski, ali za slovensko-hrvatskosrpsko-makedonski nema posebne znanstvene potrebe. Iz tih razloga »jugoslavistika« ne može biti naučni pojam.

⁶ »O važnosti baltičkih jezika za slavistiku, osobito za našu dijalektologiju«, *Jezik*, VIII, 1959–1960, str. 111–124. Ovdje treba dodati da naše zaostajanje u slavistici i baltoslavistici koči i razvoj indoeuropeistike u Jugoslaviji.

⁷ Bez ćirilometodskog rječničkog blaga ostali bismo u hrvatskosrpskom standardnom jeziku, slikovito rečeno, bez *svijesti* i bez *savjesti* o svojem identitetu u svjetskoj kulturi i civilizaciji.

Na koncu, treba naglasiti da je za slavenske narode slavistika važnija nego za romanske romanistika ili za germanske germanistika. Tu nikakve analogije ne mogu poslužiti kao argument za kresanje naših potreba. Slavenski je svijet specifična realnost koja se može naučno definirati, bez mističnog idealizma i romantičarstva, koji su inače strašni neprijatelji slavistike kao nauke. Ali nije moj zadatak da ovdje o tome govorim, ne mogu se ovaj čas upuštati u povijesno, etnološko, sociološko i sl. raspravljanje. Reći ću samo jedno: kad je germanski svijet bio već samo skup individualnih etničkih formacija, kad je današnji romanski svijet bio skup individualnih provincija na razvalinama Carstva, Slaveni su još uvijek bili jedan etnos, s jednim jezikom, s jednom fizionomijom. To je činjenica, a nema činjenice bez posljedica. Možemo na nju pogledati i na ovaj način, malo neuobičajen: od praslavenskog je doba prošlo najviše 15 stoljeća, a na svako stoljeće otpadaju, prosječno, četiri ljudska pokoljenja; to iznosi ukupno 60 generacija; u svakom pojedinom času koegzistira bar 5 generacija jer u samom aktivnom dijelu pučanstva jedni imaju unuke, drugi žive djedove; ako se računa i s živim sjećanjem, onda je u svijesti prisutno bar 7 generacija; to sve znači da je broj pokoljenja koja su ovako ili onako prisutna u današnjici samo jedna dvanaestina ili čak samo jedna devetina onoga broja generacija koji nas dijeli od praslavenskoga doba. S takvom u evropskim povijesnim tokovima specifičnom i izuzetnom činjenicom moramo računati u nauci.

PRIMJEDBE UZ ČLANAK PROF. M. HRASTE I PROF. J. VUKOVIĆA

Ljudevit Jonke

1. – U 4. broju »Jezika« o. g. u članku »O trećoj varijanti hs. knj. jezika« prof. Mate Hraste osvrnuo se na jedno objašnjenje u mojem referatu na sarajevskom Kongresu slavista, koji je odštampan u 1. broju ovogodišnjeg »Jezika«. Kao da mi zamjera što sam za njega rekao da je on vjeran vukovskoj tradiciji našega sela i gradića. To sam ja istakao u odnosu prema jeziku naših najvećih gradova Beograda i Zagreba, bez želje da dadem neku pejorativnu ocjenu. To je uostalom jasno iz samoga referata, pa se ja na taj prigovor prof. Hraste ne bih posebno osvrnuo da on nije u 4. broju naširoko objašnjavao kako su svi hrvatski lingvisti zapravo vukovci. Mislim ipak da se to smije samo s ograničenjem reći. Ako možda neki i postoje koji u svemu polaze za Vukom, većina današnjih hrvatskih lingvista samo su djelomično vukovci, a svoje lingvističko znanje i poglede stekli su i izgradili na temelju suvremene nauke o jeziku koja je u znatnoj mjeri nadmašila Vukove poglede. Osobito oni koji se bave proučavanjem književnoga jezika ne bi daleko došli kad bi se oslanjali samo na Vukova načela; književni jezik i njegove zakonitosti